

Тема 6

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ

План

1. Сутність податкової системи
2. Принципи побудови системи оподаткування
3. Організаційне забезпечення функціонування податкової системи

6.1 Сутність податкової системи

В ринкових умовах господарювання та існування різних форм власності основним методом формування доходів держави є податки, які складають податкову систему.

Податкова система – сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів, які справляються в установленому законодавством порядку. В більш широкому розумінні податкова система представляється як регламентована нормами фінансового права, закріпленими в законах та інших нормативно-правових актах з питань оподаткування, сукупність податкових відносин, які опосередковуються фінансовими органами, що забезпечують адміністрування податків, і проявляються в конкретних формах оподаткування.

Іноді зустрічається ототожнення понять «податкова система» та «система оподаткування». При чому, застосовуючи термін «система оподаткування», акцент робиться на таких елементах системи як сукупність законодавчо встановлених податків і зборів та порядок їхнього справляння.

Разом з тим «система оподаткування» є лише частиною податкової системи, однією з двох підсистем, тоді як другою підсистемою є система регулювання податкових відносин, що включає в себе норми та правила, які їх регламентують. Отже «податкова система» є дещо ширшим поняттям, більш складним за структурою і формуванням системних зв'язків та поєднує в собі систему оподаткування, організаційне і законодавче забезпечення, за якими у сукупності здійснюється належне функціонування системи та органів податкової служби.

6.2 Принципи побудови системи оподаткування

Податкова система визначається не лише сукупністю податків і зборів, а й принципами її побудови, які закріплені нормативно. Основою формування принципів оподаткування більшості країн світу, в тому числі і України, подальшого розвитку теорії і практики побудови податкових система стали принципи, узагальнені А. Смітом: справедливість, визначеність, зручність, економія.

З розвитком фінансової науки ці принципи були доповнені принципами: фіскальної достатності (А. Вагнер), економічної ефективності (Р. Мардсен, Дж. Стігліц), політичної відповідальності (Дж. Стігліц). З часом змінювалися їх кількість, сутнісне наповнення, але деякі з них все ж стали основою для формування сучасних принципів оподаткування.

Вихідні принципи побудови податкової системи, на яких ґрунтується податкове законодавство, визначені Податковим кодексом України:

Загальність оподаткування. Кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені Податковим кодексом, законами з питань оподаткування та митної справи податки і збори, платником яких вона визнається.

Цей принцип базується на Конституції України: «Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом» [88, ст. 67].

Конституцією закріплено принципівий підхід до імперативних засад регулювання відносин оподаткування, які забезпечують реалізацію саме обов'язку, а не зобов'язання платника податків. Формальною юридичною підставою виникнення такого обов'язку є наявність подібного припису в Податковому кодексі, митному законодавстві (у випадку оподаткування операцій з переміщення товарів через митний кордон України) та законів з питань оподаткування. Закріпленням цього принципу підкреслюються дві важливі настанови: загальність оподаткування базується на виконанні обов'язку, а не регулюванні відносин у межах зобов'язання, яке породжує зустрічні права й обов'язки учасників, та подібний обов'язок може виникати лише стосовно встановлених податків і зборів, тобто платежів, які законодавчо визначені й закріплені відповідно до чіткої процедурної форми.

Рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації.

Суть принципу полягає у забезпеченні однакового підходу до усіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу, в тому числі виникнення обов'язку у будь-якої особи, яка перебуває на території держави.

У сенсі реалізації державних інтересів податки повинні сплачувати всі - громадяни, іноземці, особи без громадянства, які перебувають у відповідний період на відповідній території. Принцип громадянства застосовується лише як додатковий при визначенні податкового обов'язку та справляння податків і зборів. Водночас, принциповим є визначення особи резидентом чи нерезидентом, виходячи з цього встановлюються межі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків відносно справляння податків та зборів.

Принцип рівності включає кілька складових: безпосередня рівність усіх платників податків, що ставить їх в однакове положення стосовно податкового пресу; рівновага – дія податкових важелів, що підтримує структуру економіки, співвідношення підрозділів, галузей у взаємозв'язку, що виключає диспропорції, забезпечує поступальний, збалансований розвиток; рівнонапруженість – особливість податків усієї національної податкової системи, при якій однакою за напругою тиск (не плутати з рівним тиском) діє на всі складові елементи об'єкта оподаткування. Важливо забезпечити не рівний, а саме рівнонапружений тиск. Суть полягає в тому, щоб зробити не вигідним переведення окремих елементів однієї із частин вартості (наприклад, зарплати або доходу) в іншу (матеріальні витрати), тому що це і є одним з каналів ухилення від оподаткування. Рівний тиск у цьому випадку неможливо використати, оскільки різні елементи вартості по-різному беруть участь у створенні нової вартості.

Невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства.

Даним принципом формуються загальні засади відповідальності за порушення податкового законодавства. Важливо враховувати, що за порушення податкового законодавства може наступати фінансова, адміністративна і кримінальна відповідальність. У даному випадку йдеться про засади фінансової відповідальності, яка деталізується нормами другого

розділу Податкового кодексу України. Підставою для такої відповідальності виступає податкове правопорушення (склад, види та санкції закріплюються главою 8 Податкового кодексу). Необхідно також розмежовувати відповідальність зобов'язаних осіб (платників податків та податкових агентів) і посадових осіб контролюючих органів.

Презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або коли норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу.

Цей принцип впливає із сукупності норм Конституції України, податкових та інших нормативних актів. Ним передбачено нерівність суб'єктів оподаткування, яка проявляється в нерівноправному положенні платників податків при стягненні недоплат і штрафів та поверненні переплачених сум податків з бюджету. У даному випадку також переплітаються презумпція невинності з правом платника податків на захист.

Фіскальна достатність. Встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості видатків бюджету з його надходженнями.

Цей принцип має певне кордонне значення на межі бюджетного та податкового регулювання. З одного боку, справляння податків не є самоціллю, вони справляються не просто для формування дохідних частин бюджетів, а з метою такого їх формування, яке б забезпечило виконання всіх завдань і функцій держави та територіальних громад. З іншого боку, цим принципом пропонується і певне обмеження свавілля при встановленні податків та зборів. Їх розмір та види не можуть бути нескінченними, вони мають лише забезпечувати необхідні надходження до бюджетів.

Соціальна справедливість. Суть принципу соціальної справедливості полягає в установленні податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків.

Він реалізується через реальне оподаткування й відображає демократизм державного ладу, цінності державного устрою. При цьому важливо, яка частина доходу платника перераховується у вигляді податку,

наскільки об'єктивно розподіляється тягар податків серед різних груп і верств суспільства і, звичайно, на що витрачаються зібрані податки. Держава визначає необхідні податки, обумовлені реальними потребами суспільства.

Необхідно враховувати, що подання про обґрунтованість податків, їх ставок, бази перебувають на стику індивідуальних, групових, регіональних, державних інтересів, інтересів суспільства, які досить часто не співпадають. Тому, коли йдеться про реалізацію принципу соціальної справедливості, то мова йде про здійснення суспільної мети за рахунок ефективної діяльності відповідних державних інститутів.

Економічність оподаткування. Тобто встановлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування.

На необхідність реалізації такого принципу звернули увагу ще в часи А. Сміта. В українському ж законодавстві він знайшов місце лише з прийняттям Податкового кодексу. Його суть полягає в узагальненні співвідношення руху коштів: які надійшли від справляння того чи іншого платежу та які необхідні для його справляння. Хоча нонсенсом є справляння податків з метою збирання коштів, яких вистачає виключно на їх адміністрування, тоді як податки повинні формувати фінансове забезпечення виконання завдань і функцій держави та територіальних громад. Але непоодинокі випадки, коли запроваджуються платежі, що забезпечують надходження коштів, яких не вистачає навіть на їх справляння (йдеться перш за все про окремі місцеві податки та збори).

Податки повинні формувати фінансове забезпечення виконання завдань та функцій держави і територіальних громад. Саме тому Податковим кодексом України зведено до мінімуму перелік місцевих податків та зборів, і залишились лише такі, що гарантують суттєве надходження коштів до дохідних частин місцевих бюджетів.

Нейтральність оподаткування. Встановлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоспроможності платника податків.

Закріплення принципу нейтральності оподаткування спрямоване на уникнення впливу податків і зборів на конкурентоспроможність платника податків. Оподаткування є елементом державної економічної політики, а тому за рахунок встановлення податків і зборів здійснюється вплив на

платників податків, які здійснюють господарську діяльність в окремих сегментах внутрішньодержавного ринку. Необхідно враховувати й те, що обов'язок сплатити податок чи збір обумовлює зменшення статку платника і не повинен набувати непередбачуваних підсумків для його існування та розвитку. Відносини оподаткування спрямовуються перш за все на формування публічних коштів, які в тому числі задовольняють потреби і платників. При цьому податковий тиск має бути неупередженим та рівною мірою відноситись до всіх однотипних категорій платників податків і зборів. Встановлення та справляння податків і зборів виключає надання переваг одним платникам порівняно з податковими режимами щодо інших категорій зобов'язаних осіб.

Стабільність. Принцип стабільності полягає в тому, що зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки і збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року.

Цей принцип передбачає стабільність на двох рівнях: платника – у цьому випадку він звикає, пристосовується до податкових важелів, знаходить найбільш вигідне застосування своїм здатностям і коштам; податкового органу – у цій ситуації створюються чіткі механізми обліку, контролю, розроблені форми документації, інструкції та ін.

Практично, як відбиття принципу стабільності, розглядається принцип гнучкості, хоча іноді їх характеризують як взаємовиключні принципи. Однозначно стабільний, незмінний податок у результаті призведе до диспропорції. Він повинен змінюватися під впливом складної економічної ситуації, а іноді й стимулювати її розвиток. Тому гнучке поводження податкового механізму – одна з умов стабільності податку взагалі. Здається, що стабільність повинна стосуватися основних ознак податку, а гнучкість – додаткових.

Рівномірність та зручність сплати. Суть принципу полягає в установленні строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення видатків та зручності їх сплати платниками.

Цей принцип передбачає необхідність встановлювати такі строки сплати податків і зборів, щоб забезпечити рівномірне надходження коштів до

бюджетів та фінансування бюджетних видатків протягом усього бюджетного року. Принцип рівномірності та зручності сплати часто визначається в спеціальній літературі як принцип нейтральності оподаткування. Відповідно до нього кожний платник податків без будь-яких виключень зобов'язаний платити законно встановлені податки й збори.

Законність встановлення податків та зборів обумовлює і безпосередню зручність сплати таких податків і зборів. Не всі податки та збори можна розрахувати найбільш зручним для платника способом. Багато з них вимагають спеціальних знань. Але, безумовно, щоб здійснювалось це в зручній і зрозумілій формі для платника.

Єдиний підхід до встановлення податків та зборів. Цим принципом передбачається визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку.

Значення принципу наявності всіх елементів податкового механізму в податковому законі важко переоцінити. Відсутність хоча б одного елемента означає, що обов'язки платника податків по сплаті податку не встановлені. Податковим кодексом України вперше в чинному податковому законодавстві України закріплено вкрай необхідний припис щодо обов'язкової наявності ряду елементів, на підставі яких можна вважати той чи інший платіж сформованим у такій формі, що породжує податковий обов'язок платника.

Наявність загального припису обов'язковості сплати податків та зборів породжує необхідність деталізації засобів врегулювання правового механізму податку, на підставі якого від платника треба вимагати його виконання. Але лише конституційна норма не може гарантувати його виконання. Саме припис обов'язковості цілісної конструкції побудови правового механізму податку і гарантує об'єктивні підстави та можливість виконання податкового обов'язку. Більше того, він певним чином захищає платника в тому випадку, коли податок або збір запроваджено з порушенням цілісної конструкції його механізму. Визначення в законі платника, об'єкта, ставки, бази тощо робить загальний припис предметно орієнтованим, який, власне, і породжує податковий обов'язок. Отже, платник податків має право не платити податок чи збір, якщо в ньому не закріплено хоча б один із елементів.

6.3 Організаційне забезпечення функціонування податкової системи

Запорукою ефективного функціонування податкової системи є належним чином сформована інституційна основа. Одним із основних інститутів, який здійснює реалізацію податкової системи, виступає орган виконавчої влади та податкового контролю - Державна податкова служба України, яка зараз перебуває на стадії реорганізації. Цей процес для України є не новим, адже наприкінці 2012 року Указом Президента України від 24.12.2012 №726/2012 було утворено Міністерство доходів і зборів України шляхом реорганізації Державної податкової служби України та Державної митної служби України, поклавши на Міністерство, що утворилося, функцію з адміністрування єдиного внеску на загальнооб'язкове державне соціальне страхування.

Крім того, Президент України видав Указ «Про Міністерство доходів і зборів України» від 18.03.2013 р. № 141/2013, яким було затверджено положення про новоутворене міністерство. Зокрема визначено, що Міністерство доходів і зборів України є правонаступником Державної податкової служби України та Державної митної служби України, які реорганізуються. Міндоходів України здійснювало повноваження безпосередньо та через територіальні органи. До територіальних органів Міндоходів України належали його територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, міжрегіональні територіальні органи (повноваження яких поширювалися на кілька адміністративно-територіальних одиниць), митниці, спеціалізовані департаменти та спеціалізовані органи Міндоходів України, державні податкові інспекції в районах, містах (крім міст Києва та Севастополя), районах у містах, об'єднані та спеціалізовані державні податкові інспекції.

З 1 березня 2014 р. постановою КМ України № 67 було ліквідовано Міністерство доходів та зборів і відновлено діяльність Державної податкової та Державної митної служби, а 21 травня 2014 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 160 «Про утворення Державної фіскальної служби», якою реорганізував Міндоходів в Державну фіскальну службу (ДФС) шляхом перетворення, та прийняв постанову № 236 «Про державну фіскальну службу України», якою затвердив Положення про Державну фіскальну службу України і визначив цю службу як центральний орган виконавчої влади, який

реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску. Отже, відбулася не ліквідація Міндоходів і створення ДФС, а перетворення Міндоходів в ДФС із переданням всіх прав та обов'язків від першого другій.

Державна фіскальна служба - центральний орган виконавчої влади України, який об'єднував у собі функції і повноваження податкової служби, митниці і фінансової міліції. Вона профункціонувала до кінця 2018 року. Наприкінці 2018 року Кабінет Міністрів України схвалив постанову про реорганізацію Державної фіскальної служби та її розділення на Державну податкову службу та Державну митну службу. Відповідне рішення ухвалили під час засідання уряду 18 грудня 2018 року. Цим документом передбачається, що державна податкова служба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску. Тоді як Державна митна служба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів, і який реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства. Державна податкова служба та Державна митна служба є правонаступниками прав та обов'язків реорганізованої Державної фіскальної служби у відповідних сферах діяльності.

Державна фіскальна служба продовжує здійснювати повноваження та виконувати функції у сфері реалізації державної податкової політики, державної політики у сфері державної митної справи, державної політики з адміністрування єдиного внеску, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного

законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску до завершення здійснення заходів з утворення Державної податкової служби та Державної митної служби.

Багато науковців пропонують розглядати систему податкових органів у вузькому та широкому розумінні. Податкові органи у вузькому розумінні представлено податковими інспекціями, податковою міліцією. Вони здійснюють контроль тільки за надходженням у бюджети податків і зборів. Податкові органи в широкому розумінні контролюють надходження до бюджетів усіх відрахувань, які законодавець включає до системи оподаткування як сукупність податків і зборів.

Стосовно *функцій, які виконують податкові органи*, науковцями виокремлюються наступні: контрольна, фіскальна, організаційна, обліково-реєстраційна, інформаційно-аналітична, нормотворча, роз'яснювально-консультаційна.

В свою чергу контрольна функція дає змогу встановити відповідність діяльності платників податків вимогам чинного податкового законодавства України, насамперед вимогам Податкового кодексу України, а також іншого законодавства, контроль за здійсненням якого покладено на органи Державної податкової служби. При здійсненні цієї функції виявляють факти порушення чинного законодавства, встановлюють їх винуватців, розробляють профілактичні заходи щодо запобігання таким порушенням у майбутньому.

Фіскальна функція полягає в обчисленні платником суми податкового зобов'язання, яку він вказує в декларації, та сплаті податку в строки, визначені законодавством. Фіскальна функція – це функція збирання грошових коштів з фізичних та юридичних осіб для формування ресурсів держави. Для її реалізації податкові органи можуть застосовувати примусові засоби виконання податкових зобов'язань, до яких належить податкова застава й адміністративний арешт.

До організаційної функції слід віднести такі напрями діяльності, як здійснення заходів щодо добору, розстановки, професійної підготовки і перепідготовки кадрів для органів податкової служби; робота зі створення інформаційної системи робочих місць та інших засобів автоматизації й комп'ютеризації робіт; здійснення діяльності з управління об'єктами державної власності, що належить до сфери управління. Виконання

організаційної функції повинно створювати комфортний клімат для діяльності працівників податкових інспекцій, підтримки надійних зв'язків з підконтрольними об'єктами та успішного виконання усіх інших функцій податкової системи України.

Обліково-реєстраційна функція має забезпечувати ефективну систему податкових органів, бо облікові дані є основним джерелом інформації щодо стану розрахунків платників податків з бюджетом, а також базою для проведення податкового контролю. Для її виконання податковими органами розробляються і затверджуються форми податкових розрахунків, звітів, декларацій та інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків. Основним завданням у рамках виконання цієї функції є організація обліку платників податку.

Реалізація інформаційно-аналітичної функції полягає в розробці комплексу заходів із збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для прогнозування і аналізу обсягів надходження податків, джерел податкових надходжень, вивчення впливу макроекономічних показників й податкового законодавства на надходження податків, розроблення пропозицій щодо їх збільшення та зменшення втрат бюджету, автоматизації адміністрування процесів оподаткування.

Аналітична функція пов'язана з організацією податкового контролю, оскільки періодичність проведення планових перевірок залежить від ступеня ризику в діяльності окремих платників податків. Завдяки аналітичній роботі працівників податкових інспекцій встановлюються види ризиків, які пов'язані з певними видами діяльності платників податків, оцінюються критерії цих ризиків, їхні порогові значення, які поділяють ризики на високий, середній і незначний, що в свою чергу надає змогу розробляти оптимальні плани-графіки проведення податкових перевірок.

В процесі адміністрування податків та здійснення операцій з їх перерахування використовуються інформаційні технології, що потребує надійної системи забезпечення безпеки і захисту фінансової інформації.

Функція нормотворча пов'язана насамперед з розробленням та виданням нормативно-правових актів з питань оподаткування, які підлягають обов'язковому друку, не повинні якимось чином змінювати чи доповнювати податкове законодавство та не повинні містити в собі будь-які механізми, які закладали б протиріччя в чинне законодавство.

Надання податкових консультацій – основний вид діяльності податкових органів у межах реалізації роз'яснювально-консультативної функції. Консультації надаються контролюючими органами на безоплатній основі за зверненнями платників податків з питань практичного використання окремих норм податкового законодавства. Вони є індивідуальними і можуть використовуватися виключно платником податку, якому надано таку консультацію (в усній, письмовій або в електронній формі, за рішенням платника). З метою проведення роз'яснювальної роботи органами податкової служби проводяться семінари, конференції, «круглі столи», періодично здійснюється узагальнення найбільш актуальних питань і оприлюднення їх, у тому числі за допомогою інтернет-ресурсів.

У відповідності з податковим законодавством України до *функцій контролюючих органів*, які реалізуються за вище наведеним переліком, відносяться:

- здійснення адміністрування податків, зборів, платежів;
- контроль за своєчасністю подання платниками податків та платниками єдиного внеску передбаченої законом звітності, своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати податків, зборів, платежів;
- надання адміністративних послуг платникам податків, зборів, платежів;
- здійснення контролю за правомірністю бюджетного відшкодування податку на додану вартість;
- реєстрація та облік платників податків, осіб, які здійснюють операції з товарами, що перебувають під митним контролем, об'єктів оподаткування та об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням, проводять диференціацію платників податків;
- забезпечення достовірності та повноти обліку платників податків та платників єдиного внеску, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, об'єктів оподаткування та об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням;
- формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб - платників податків, Єдиного банку даних про платників податків - юридичних осіб, реєстри, ведення яких покладено законодавством на контролюючі органи;
- здійснення ліцензування діяльності суб'єктів господарювання з виробництва спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, оптової

торгівлі спиртом, оптової та роздрібною торгівлі алкогольними напоями і тютюновими виробами та контроль за таким виробництвом;

- здійснення заходів щодо запобігання та виявлення порушень законодавства у сфері виробництва й обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів;

- організація роботи, пов'язаної із замовленням марок акцизного податку, їх зберіганням, продажем, відбором зразків, з метою проведення експертизи щодо їх автентичності та здійснення контролю за наявністю таких марок на пляшках (упаковках) з алкогольними напоями і пачках (упаковках) тютюнових виробів під час їх транспортування, зберігання і реалізації;

- забезпечення контролю за дотриманням суб'єктами господарювання, які провадять роздрібну торгівлю тютюновими виробами, вимог законодавства щодо максимальних роздрібних цін на такі вироби;

- здійснення погашення податкового боргу, стягнення своєчасно ненарахованих та/або несплачених сум єдиного внеску та інших платежів;

- організація роботи з виявлення, обліку, зберігання, оцінки та розпорядження безхазяйним майном та іншим майном, що переходить у власність держави, а також з обліку, попередньої оцінки, зберігання майна, вилученого та конфіскованого за порушення митного і податкового законодавства;

- розробка та затвердження порядків, інструкцій, положень, форм розрахунків, звітів, декларацій, інших документів з питань, що належать до компетенції контролюючих органів;

- прогнозування, аналіз надходження податків, зборів, платежів, джерел податкових надходжень, вивчення впливу макроекономічних показників, законодавства, угод про вступ до міжнародних організацій, інших міжнародних договорів України на надходження податків, зборів, платежів, розробка пропозиції щодо збільшення їх обсягу та зменшення втрат бюджету;

- надання консультацій з питань сплати єдиного внеску та інформаційно-довідкові послуги з питань оподаткування, а також забезпечення інформування громадськості про реалізацію державної податкової і митної політики;

- здійснення відомчого контролю та внутрішнього аудиту за додержанням вимог законодавства і виконанням службових обов'язків у

контролюючих органах, на підприємствах, в установах, організаціях, що належать до сфери їх управління;

- організацію інформаційно-аналітичного забезпечення та автоматизації процесів адміністрування;

- надання послуг електронного цифрового підпису та інші функції.

Здійснення функцій податкових органів припускає, з одного боку, реалізацію їх повноважень, насамперед прав на здійснення певних дій, а з іншого - виконання обов'язків. Основним обов'язком податкових органів є здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства. Саме це є засадою формування повноважень податкових органів.

Усі права й обов'язки податкових органів розподіляються на дві групи. По-перше, це група, що кореспондується й узгоджується із правами й обов'язками платників (обов'язок подавати інформацію щодо оподаткування пов'язаний із правом платників податків на таку інформацію тощо). По-друге, група самостійних прав і обов'язків, які реалізуються при взаємодії з іншими органами або при накладенні санкцій.

До основних *прав контролюючих податкових органів* відносять наступні:

- запрошувати платників податків, зборів, платежів або їх представників для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків, зборів, платежів;

- отримувати безоплатно від платників податків, у тому числі благодійних та інших неприбуткових організацій усіх форм власності довідки, копії документів, засвідчені підписом платника або його посадовою особою та скріплені печаткою, про фінансово-господарську діяльність, отримані доходи, видатки платників податків та іншу інформацію, пов'язану з обчисленням та сплатою податків, зборів, платежів;

- отримувати безоплатно від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності та їх посадових осіб інформацію, документи і матеріали;

- проводити відповідно до законодавства перевірки і звірки платників податків;

- запитувати та вивчати під час проведення перевірок первинні документи, що використовуються в бухгалтерському обліку, реєстри,

фінансову, статистичну та іншу звітність, пов'язану з обчисленням і сплатою податків, зборів, платежів;

- отримувати від платників податків, платників єдиного внеску та надавати у межах, передбачених законом, документи в електронному вигляді;

- під час проведення перевірок у платників податків - фізичних осіб, а також у посадових осіб платників податків - юридичних осіб та платників єдиного внеску перевіряти документи, що посвідчують особу, а також документи, що підтверджують посаду посадових осіб та осіб, які фактично здійснюють розрахункові операції;

- вимагати під час проведення перевірок від платників податків проведення інвентаризації основних засобів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, зняття залишків товарно-матеріальних цінностей, готівки;

- проводити контрольні розрахункові операції до початку перевірки платника податків щодо дотримання ним порядку проведення готівкових розрахунків та застосування реєстраторів розрахункових операцій;

- доступу під час проведення перевірок до територій, приміщень (крім житла громадян) та іншого майна, що використовуються для провадження господарської діяльності та є об'єктами оподаткування або використовуються для отримання доходів (прибутку), чи пов'язані з іншими об'єктами оподаткування та можуть бути джерелом погашення податкового боргу;

- вимагати під час проведення перевірок від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ та організацій, фізичних осіб-підприємців та фізичних осіб усунення виявлених порушень законодавства;

- користуватися у службових справах засобами зв'язку, що належать платникам податків, з їх дозволу або з дозволу посадових осіб таких платників;

- залучати у разі потреби повноважних осіб, фахівців, експертів та перекладачів;

- визначати суми податкових та грошових зобов'язань платників податків і застосовувати до платників податків передбачені законом фінансові санкції за порушення податкового чи іншого законодавства;

- одержувати безоплатно від органів статистики дані, необхідні для використання у проведенні аналізу фінансово-господарської діяльності

підприємств, установ, організацій усіх форм власності;

- отримувати від нотаріусів за письмовим запитом інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом спадкування;

- надавати інформацію з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та Державного реєстру страхувальників органам державної влади, Пенсійному фонду України та органам фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- отримувати безоплатно від органів, що забезпечують ведення відповідних державних реєстрів (кадастрів), інформацію, необхідну для здійснення повноважень контролюючих органів щодо забезпечення погашення податкового боргу платника податків;

- звертатися до суду щодо накладення арешту на кошти та інші цінності, що знаходяться в банку, платника податків, який має податковий борг, у разі якщо у такого платника податків відсутнє майно;

- звертатися до суду щодо припинення юридичної особи та припинення фізичною особою - підприємцем підприємницької діяльності та про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання;

- звертатися до суду із заявами щодо порушення справ про банкрутство.

З метою управління та здійснення контролю за справлянням податків та зборів держава делегує посадовим особам контролюючих органів владні повноваження, можливість представляти суб'єкта владних повноважень у сфері оподаткування. Враховуючи те, що інтереси держави у відносинах оподаткування регулюються імперативними засобами та забезпечуються обов'язком виконання владних наказів, участь таких посадових осіб у відносинах з платниками вимагає виваженості та упорядкування. Одним із засобів цього є встановлення відповідальності за невиконання, неналежне виконання обов'язків або зловживання наданими посадовим особам контролюючих органів владними повноваженнями.

Обов'язки і відповідальність посадових осіб контролюючих органів:

- дотримуватися Конституції України та діяти виключно у відповідності з Податковим кодексом та іншими законами і нормативними актами України;

- забезпечувати сумлінне виконання покладених на контролюючі органи функцій та ефективну роботу й виконання завдань контролюючих органів відповідно до їх повноважень;

- не допускати порушень прав та охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій; представників та інших учасників відносин, не принижувати їх честі та гідності;

- не допускати розголошення інформації з обмеженим доступом, що одержується, використовується, зберігається під час реалізації функцій, покладених на контролюючі органи;

- надавати органам державної влади та органам місцевого самоврядування на їх письмовий запит відкриту податкову інформацію.

За неналежне виконання обов'язків або їх повне невиконання посадові особи контролюючих органів несуть відповідальність у відповідності з законом. Якщо ж через неправомірні дії посадових осіб контролюючих органів була завдана шкода, то вона підлягає відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету.

Податкові органи, завдяки яким здійснюється організаційне забезпечення функціонування податкової системи, повинні докласти максимальних зусиль для формування серед населення та ділових кіл усвідомлення позитивної ролі держави шляхом надання достовірної інформації про свої дії і запровадження прозорого механізму справляння податків.